

Kapusi Angéla:

Konfliktus-feldolgozási lehetőségek a gyerekmesék által

Ways of coping with conflict situations with the help of children stories

MAB Székház, 2019. május 9.

A mesékről alkotott általános vélekedés szerint, a mese nem más, mint az idill és az illúzió világa, amelyben bármi megtörténhet. Ez az állítás éppannyira téves, mint az, hogy a meséknek nincs semmi közük a valósághoz, a mesehősök és mesehelyszínek, a mesében megtörténő konfliktusok csupán a képzelet, a fantázia teremtményei. Mindenki találkozott már a hétfejű sárkánnyal, igaz olykor a főnöknek vagy önmagunk rosszabbik énjének hívják, vagy próbált átnézni az üveghegyen is túl, amely egy problémahalmaz megoldását jelentette. A mesék ugyanis mindig és minden időben az emberről, az ember lehetőségeiről, választásairól, tévedéseiről és a tévedések javításairól mondanak számunkra valami nagyon fontosat. Tehát nem arról szólnak, hogy minden rendben van, hanem hogy minden rendbe hozható.

Előadásomban a gyerekirodalmi művekről fogok beszélni a mondanivaló, nyelvi készlet és a belső tartalom szempontjait figyelembe véve. Először értekezem a régi, klasszikus és a mai kortárs gyerekmesék vonásairól, utóbbiak megváltozott témájáról, nyelvi-irodalmi minőségéről és célközönségéről. Majd egy konkrét mesén keresztül szeretném bemutatni a kortárs mesék sajátosságait, a konfliktus-feldolgozás lépéseit, valamint a szöveg vizsgálatával értekezem a nyelvi-irodalmi minőség és fejlesztés, a fantázia/képi világ megjelenése és formálása, illetve a belső/mélyebb tartalom megjelenésének lehetőségeiről.

## I. A klasszikus és kortárs mesék

A mesék mondanivalóját figyelembe véve a gyerekirodalom pedagógiai funkciója kezdetben a „jóra tanítás” volt. A

mesékben a jó mindig elnyerte jutalmát, a rossz pedig méltó büntetését. Ez a morális norma/séma egyensúlyban tartotta a világ úgymond helyes működését. A 21. század kezdetén jelentek meg újabb, más témájú és mondanivalóval rendelkező írások a gyerekirodalomban. Ez a fordulópont két markáns csoportra osztotta a mesefogyasztók körét. Adott tehát egy határozottan konzervatív felnőtt csoport, akik az esztétikai értékeket másodlagosnak tekintve ideológiai szempontok szerint, a művek eszmeisége alapján, normatív alapon szelektálnak: számukra az az igazi gyerekkönyv és mese, ami „szórakoztatva tanít és tanítva gyönyörködtet”. Ezzel szemben áll az aktuálisan divatos gyerekirodalom, amelynek elsődleges célja a gyönyörködtetés, a játék a szavakkal, a szavak mögötti belső tartalom megértetése, háttérbe szorítva ezzel a tanítói-nevelői szándékot.<sup>1</sup>

A mesék eredetileg olyan történetek, amelyekből meg lehet tanulni azokat a szabályokat és lehetőségeket, aminek a segítségével az ember képes megküzdeni természetfeletti lényekkel, tárgyakkal, az étellel és legmélyebb önmagával. A lányoknak, nőknek mintát adnak, hogyan kell viselkedniük és választaniuk. A férfiak mesebeli feladatai (próbái) pedig fizikai és értelmi megmérettetések, amelyek azt tanítják meg, hogyan kell egy nőt megszerezni, felszabadítani az üveghegyen is túl, ott, ahol minden olyan törékeny. Minden mesehős keményen megdolgozik a sikerért, az ehhez vezető úton pedig próbákat kell teljesítenie, amelyekben megsebesülhet vagy elbukhat. A lényeg az, hogy haladnia kell előre, és le kell győznie önmagát.<sup>2</sup>

A mai gyerekirodalom témái ezzel szemben: ismerős élethelyzetek, mikrovilágok működése, amelyeket gyermeki értelmezési sémák működtetnek. (Ilyen például: *Bartos Erika Anna, Peti, Gergő* és a *Bogyó és Babóca* sorozat) Vagy Berg Judit gyerektündérei, a *Panka és Csiribí*-sorozat valamint a *Maszat*-sorozata, amelyek például a gyermekügyek releváns világ-

<sup>1</sup> Lovász Andrea, *Felnőtt gyerekirodalom: Tanulmányok, kritikák és majdnem lexikon*. Cerkabella Könyvkiadó, 2015, 9-10.

<sup>2</sup> Boldizsár Ildikó, *Mesepoétika: Írások mesékről, gyerekekről, könyvekről*. Akadémiai Kiadó, Bp., 2004, 14-15.

használati útmutatóivá váltak. Ezekben az újabb gyerekmesékben megjelennek továbbá az eddig elhallgatott kisebb és nagyobb családi, egzisztenciális problémák: sértődés, testvérféltékenység, válás, magány és a halál. Ez a fajta tartalmi-tematikus gazdagodás, amely az utóbbi másfél évtizedben jelent meg a gyerekirodalomban mindenképpen a célközönség és a társadalom pozíciójának megváltozásával van összefüggésben. A mellébeszélés/melléhallgatás és a szimbólumokban történő kifejezésmód szokatlanul őszinte, nyelvileg jól konstruált irodalmi köntösben jelenik meg a mai mesékben.<sup>3</sup> Itt jegyzem meg, hogy a célközönség változása a felnőtteknek, pontosabban a szülőknek (is) szánt gyerekirodalmat jelenti. Azt a műveltségben igényesebb szülői réteget célozza meg, aki miközben olvas gyermekének, maga is irodalmi szórakozásra vágyik. Ezek a könyvek „abszurdba vagy groteszkbe hajló nyelvi és képi világukkal olyan regisztereket szólítanak meg, amelyek a »felnőtt« képzőművészet és irodalom irányából (is) kínálnak befogadási stratégiákat.”<sup>4</sup> (Például: Schein Gábor, *Iriám és Jonibe* vagy *Tejbegríz. Finom irodalom gyerekeknek és felnőtteknek*, szerk. Lovász Andrea)

## II. „...és a gondok apránként elrepülnek, egyik a másik után.” – *Kiscsipisz haragos haragja*

Ezek az új mesék – és ide tartozik a *Kiscsipisz haragos haragja* is, amiről majd részletesen is beszélni fogok – a társadalmi, szociológiai, pszichológiai, pedagógiai gyerekkép változásának eredményeként, tartalmilag igazodtak a mai kor gyerekeinek igényeihez, és más problémafókuszú megoldások jelennek meg bennük, szemben a régi, klasszikus vagy hagyományosnak mondható mesékkel. Ezeknek az új gyerekmeséknek a hősei képesek végrehajtani a rájuk há-

<sup>3</sup> Lovász Andrea, *Felnőtt gyerekirodalom: Tanulmányok, kritikák és majdnem lexikon*. Cerkabella Könyvkiadó, 2015, 14-15.

<sup>4</sup> Lovász Andrea, *Felnőtt gyerekirodalom: Tanulmányok, kritikák és majdnem lexikon*. Cerkabella Könyvkiadó, 2015, 17.

muló feladatokat, felelősen és félelmeiket legyőzve megmentik az aktuálisan, a mesében megte-remtett világot.<sup>5</sup> Ezekben a mesékben fontos a humor jelenléte, amely lehet groteszk, abszurd vagy alpári is, valamint felértékelődik a játék szerepe. (Például: Lackfi János, *Gipszműzli és epertorta* – sorozat vagy *Kövér Lajos színre lép*) Ezeknek az új meséknek szerintem a legfontosabb hozadéka, a szavakkal történő nagyon finom és aprólékos játék. A pergő szóviccek, nyelvi poénok, aprólékos konstrukciók az utalások finomságainak minél teljesebb körű befogadására sarkallja az olvasót. Az olvasás ily módon történő élményszintű feldolgozásához viszont *lassú olvasásra* van szükség. (Slow reading) Ez pedig egy nagyon gyakorlati, olvasáspedagógiai hozadéka az új műveknek – amely az olvasási szokások és módszerek változását is eredményezi.<sup>6</sup> (Összebújás, a történet megbeszélése, a gyerekekkel való kommunikáció elmélyítésére, a problémák feltárására és a konfliktusok megoldási stratégiájának megbeszélésére ad lehetőséget.)

A *Kiscsipisz haragos haragja* című mese a *Kisgombos mesegyűjtemény*ben jelent meg 2017-ben. A kötet hat, rövid, önálló mesét tartalmaz. A mesék eredetileg franciául jelentek meg, a célcsoportjuk egyértelműen a legkisebb gyerekek: a kis történeteket rövidségük miatt már akár egy másfél-két éves gyerek is örömmel hallgathatja, ugyanakkor nagy előnye a szövegeknek, hogy igényes stílusuk, változatos szóhasználatuk nemcsak az egészen kicsi korú olvasók nyelvi fejlődését szolgálják, hanem az óvodás korosztály befogadói igényét is kielégíti. Sőt, a nagy és könnyen olvasható betűk, az egy oldalon található kevés szövegmennyiség alkalmassá teszi a meséket arra is, hogy az éppen olvasni tanuló gyerekeknek akár első, önállóan kiolvasott mesegyűjteménye legyen.

<sup>5</sup> Lovász Andrea, *Felnőtt gyerekirodalom: Tanulmányok, kritikák és majdnem lexikon*. Cerkabella Könyvkiadó, 2015, 20.

<sup>6</sup> Lovász Andrea, *Felnőtt gyerekirodalom: Tanulmányok, kritikák és majdnem lexikon*. Cerkabella Könyvkiadó, 2015, 22-23.

Minden mesét más illusztrátor rajzolt, különböző stílusban, ettől is olyan változatos ez a mesekönyv. Van olyan történet, ami a hagyományos, részletező látványvilágot részesíti előnyben (pl. Rob Lewis, *Foltos csontja*), van, amelyik több teret hagy a képzelet kibontakozásának és maga az illusztráció is kifejezi a történet mondanivalóját, mély tartalmat rejt magában ilyen pl. Madana Sadat, *Kiscsipisz haragos haragja* is.

A történetek első olvasatra igen egyszerűnek tűnnek: olyan alapvető, a kicsik által is jól ismert érzéseket, fogalmakat öntenek szavakba, és tesznek ezzel kézzelfoghatóbbá, megismerhetőbbé, feldolgozhatóbbá, mint például a félelem, a rosszkedv, az izgalom vagy akár az egymás iránti figyelmesség, az önzetlenség, a szeretet. A szövegek azonban kivétel nélkül hordoznak mélyebb mondanivalót, üzenetet is, ami így tartalmassá teszi a meséket a gyerekeknek és szülőknek egyaránt.

## 1. Történet

Kiscsipisz és Nagycsipisz, a történet két hőse, boldogan élnek mókás *pamutkuckójukban* a mádárret és a kispatak között. Reggel megnézik a napfelkeltét, este a naplementét, a nap többi részében *ágacska-átugrást, hernyó-hempergetést* vagy *csönd-csavargatást* játszanak. Egyik reggel, amikor felébrednek, és elindulnak megnézni a napfelkeltét, Kiscsipisz érzi, hogy egy rettenetes harag kezd „nőni, nőni, egyre csak a *bensőjében*, majd sírni és kiabálni kezd.” Kiscsipisz rugdal és csapdos össze-vissza, ám Nagycsipisz semmit sem ért az egészből. Majd egyszer csak Nagycsipisz észreveszi, hogy Kiscsipisz szíve köré egy „rettenetes, borzalmas, szörnyűséges *gondgombolyag* tekeredett.” Nagycsipisz megpróbálja kibogozni a csomót, de olyan szoros, és olyan sok csomó keletkezett, hogy nehezen boldogul vele. A csomók feloldásához elsőként Nagycsipisz egy dalocskát kezd el dúdolni, amelynek hatására az első csomó lassan kioldódik, és Kiscsipisz abbahagyja a toporzékolást. Nagycsipisz megpróbálja kibontani a második csomót is, erősen húzza, és felsérti vele az ujját. Végül a csomó kioldódik, és megtalálják benne a *rég elveszett-aprócska-játék-mackót*. A mackót Kiscsipisz magához öleli, és abbahagyja a kiabálást. Nagycsipisz türelmesen kibontja a harmadik csomót is, és a gondok apránként eltűnnek,

egyik a másik után. Kiscsipisz már nem is sír. Az utolsó csomót a legnehezebb kibontani, Nagycsipisz próbálja húzni *teljes szívéből*, de a csomó nem enged. A végén mindketten húzzák, ellentétes irányba, amelynek következtében: *bumm* összeütik a fejüket, és óriási nevetésben törnek ki. A közös nevetéstől bomlik ki az utolsó csomó, *szinte magától* – és a *gondgombolyag* teljesen eltűnik. A mese végén pedig közösen megnézik a naplementét.

## 2. Belső tartalom

A mese pontosan a célcsoportjának megfelelő – tehát a másfél-kétéves korosztály – hétköznapi érzéshalmazát és annak megoldását, feloldását mutatja be, nagyon érzékletes nyelvi és képi világgal. Arról szól, amit ez a korosztály korabeli sajátosságai miatt akár naponta átél, hogy nem is tudja miért, de valami nem jó legbelül. Ezeknek a lélekben rejlő „gondcsomóknak” egyenként jelentése van, amely lehet egy kedvenc dal, amihez jó érzések kötnek, egy kedvenc játék, vagy a közös nevetés, még mélyebben pedig kapcsolódhat hozzájuk bármilyen belső probléma vagy konfliktus megélése. A csomók kibontására pedig a türelem, a szeretet és a közös játék, nevetés ad megoldást. A mese szépen mutatja be a fokozatokat, azt, hogy hogyan oldódik fel apránként, egyesével a gyermeki lélekben a „gondgombolyag”, és megmutatja azt is, hogyan lehet a problémát és a gondokat megoldani.

## 3. „Szavainkkal teremtyük a világot” – nyelvi/képi világ

A „szavainkkal teremtyük a világot” elve véleményem szerint tökéletesen megvalósul ebben a mesében. A legújabb gyerekirodalommal foglalkozó kritikusok (Hansági Ágnes, Lőrincz Andrea, Molnár Gábor Tamás) már felhívták a figyelmet arra, hogy az újabb gyerekeknek írt szövegek között egyre több az olyan, amely már tudatosan nem választja az irodalmi nyelv redukcióját pusztán azért, mert gyermekolvasókat céloz meg, hanem a nyelvi komplexitást a mai, élő

nyelvi univerzum megteremtésére használják fel.<sup>7</sup> Ezzel szemben a mai gyerekkönyvek között még akadnak olyanok, amelyek célcsoportjuk miatt redukált szótárral, mindennapi, élőbeszédre jellemző nyelvhasználatot próbálnak „legyőzni” az olvasás nehézségeit, segíteni az értelmezést. Mindezt tömondatok és kevés elemből összeállított írói szótár használatával kívánják elérni. Erre jó példa az igen népszerű *Bogyó és Babóca*-sorozat. Ezek a gyerekeknek szóló írások „[a]zért (is) vétik el céljukat – írja Hansági Ágnes – mert az írásbeli kultúrában az írott szövegek sajátos működési módjának a negligálásával jottányit sem lehet közelebb vinni a gyerekekhez az olvasáskultúrát az írott nyelv redukciójának az eszközével. Az írott nyelvi komplexitás kiiktatásával csupán elodázható, de meg nem tanítható az írott szövegek olvasása.”<sup>8</sup>

Jómagam egyetérték a kritika gyerekkönyvek felé támasztott nyelvi komplexitást és művelést igénylő elvárásával. A *Kiscsipisz haragos haragjában* megjelenő, (ebben az esetben a fordító ügyes, irodalmilag igényes megoldásait kell elismernünk) szóhasználat gyönyörűen leképezi azt a világot, amelyben játszódik (*pamutkuckó, ágacska-átugrás, hernyó-hempergetés, csönd-csavargatás*), a történet konfliktusának tárgyát (*gondgombolyag, benső*), és megoldását (*húzza teljes erejéből és szívéből*). Ebben a mesében azt gondolom, hogy az együtt olvasó felnőtt és gyerek nem csak együtt, de külön-külön is megszólítottja a szövegnek.

### III. Összegzés

A mesék legnagyobb értéke az, hogy arra tanítanak, hogy minden válságból van kiút. Ez azt gondolom közös vonása a klasszikus és kortárs gyermekmeséknek, és alapvető üzenet gyerekeknek és felnőtteknek egyaránt.

Mesemondásra az esti, elalvás előtti meseidőn kívül minden szituáció alkalmas: csúcsforgalom, utazás az autóban, a metróban, betegség, rendelőben való várakozás. Sokszor nem is a

<sup>7</sup> „...kézifékes fordulást is tud”: Tanulmányok a legújabb magyar gyerekirodalomról, 2018, 86.

<sup>8</sup> „...kézifékes fordulást is tud”: Tanulmányok a legújabb magyar gyerekirodalomról, 2018, 86.

történet a fontos, hanem az, hogy a „mesehang” felidézzen valamilyen kellemes élményt, melynek hatására a legelviselhetetlenebb helyzet is feloldhatóvá válik. Különösen érdemes odafigyelni azokra a történetekre, amelyeket a gyerek ő maga kér. Ezek valamilyen okból kifolyólag fontosak számára, akkor, ott és abban az időben, időszakban azok a mesék képezik le a bennük zajló lelki folyamatokat. Akkor is meséljük el neki, ha századszor is ugyanazt a mesét kéri.

Boldizsár Ildikó szerint a mese terápiás értéke abban rejlik, hogy „minden történet az egyensúlyhoz (egészséghez) vezető utat mutatja meg, mégpedig azzal a felhívással, hogy nem megszenvedni kell az egyensúly megbomlását, hanem – akár szenvedés árán is – helyreállítani.”<sup>9</sup>

---

<sup>9</sup> Boldizsár Ildikó, Mesepoétika: Írások mesékről, gyerekekről, könyvekről. Akadémiai Kiadó, Bp., 2004, 21.